

INKLYUZIV TA'LIMGA MUXTOJ BOLANI PSIXOLOGIK QO'LLAB- QUVVATLASHNING AXAMIYATI

Saida Shukurova Kudratovna

Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumani

Inson ijtimoiy xizmatlar markazi psixologi

Annotatsiya. *Inklyuziv ta'lim - bu har bir bolaning ehtiyojlarini yagona tizim doirasida qondirishga intiladigan ta'limga yondashuvdir. Bu jismoniy yoki psixologik xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalar uchun sifatli ta'limning teng imkoniyatlari va mavjudligi g'oyasiga asoslanadi. Bunday bolalar ko'pincha sifatli ta'lim olish qiyin bo'lgan maxsus o'quv yurtlariga borishga majbur bo'lishdi.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bola, muammo, integratsiya, ruhiy rivojlanish, psixik jarayonlar*

KIRISH

Inklyuziv ta'limning asosiy printsiplari barcha bolalarning qobiliyatlari yoki xususiyatlaridan qat'i nazar, to'liq ijtimoiylashishi uchun sharoit yaratishdir. Bunga o'quv dasturini moslashtirish, har bir bolaga individual yondoshish va mutaxassislarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan turli xil choralarni ko'rish orqali erishiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri bu tenglik tamoyilidir. Barcha bolalar hech qanday kamsitishsiz yoki asosiy tizimdan ajralmasdan sifatli ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari kerak. Bu shuni anglatadiki, barcha maktablar hamma uchun ochiq bo'lishi kerak va ularning xususiyatlari tufayli hech kim chiqarib tashlanmasligi kerak. Yana bir muhim tamoyil-bu kompleks yondashish. Inklyuziv ta'lim o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining faol ishini o'z ichiga oladi: o'qituvchilar, ota-onalar, mutaxassislar va bolaning o'zi. Hamkorlik har bir bolaning muvaffaqiyatli o'qishi uchun maqbul sharoitlarni yaratishga imkon beradi, shuningdek uning salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim, shuningdek, har bir bolaga individual yondashuvni taklif qiladi. O'qituvchilar har bir talabaning ehtiyojlarini tahlil qilishlari va uning xususiyatlarini hisobga olgan holda individual o'quv rejalarini ishlab chiqishlari kerak. Bu materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirish va bolaning rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratishga yordam beradi. Biroq, inklyuziv ta'limni joriy etish bir qator muammolarga duch kelmoqda.

Ulardan biri malakali mutaxassislarning etishmasligi. Birinchi va, ehtimol, eng muhim muammo – bu o'qituvchilar tarkibining tayyorgarligi va malakasining etishmasligi. Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun turli yoshdagi va ijtimoiy-iqtisodiy maqomdagi bolalar, shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan

bolalar bilan ishlashga qodir mutaxassislar bo'lishi kerak. Biroq, ko'pincha o'qituvchilar talabalarning bunday xilma-xil auditoriyasi bilan ishlash uchun etarli bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Ular inklyuziv yondashuvga va bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlariga etarlicha e'tibor bermasdan an'anaviy usullarga muvofiq tayyorlanadi. Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maktablarda har doim ham yetarli bo'lmagan alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha mutaxassislar talab qilinadi.

Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta'limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta'minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash" kabi muhim vazifalar belgilandi.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifatini yaxshilash, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos, davlat ta'lim standartlari me'yorlari inobatga olingan o'quv muhitini samarali tashkil etish, bu jarayonda tashkilotlar va jamoat institutlari hamkorligini kuchaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur ijtimoiy-pedagogik masalalarni hal etishda ta'lim, sog'liqni saqlash va mahalla tashkilotlarining imkoniyati cheklangan bolalarni sifatli ta'lim xizmatlari bilan ta'minlash borasidagi o'zaro manfaatli hamkorligi talab etiladi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik mahorat, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning klasterli yondashuvlari, tashkiliy omillari, pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, inklyuziv sinflarda darslarni tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablarni aniqlashtirishni taqozo etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida inklyuziv madaniyatni shakllantirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalar, jumladan, jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning ham teng huquqli ta'lim olish imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv madaniyatni rivojlantirish ta'lim jarayonining barcha subyektlari – o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar hamda jamiyatning boshqa qatlamlari ishtirokida amalga oshirilishi zarur.

Inklyuziv ta'lim bo'yicha xorijiy tajribalar tahlil qilinganda, masalan, Rossiya Federatsiyasida o'qituvchini imkoniyati cheklangan bolalar ta'limiga tayyorlashning

asosiy yo‘nalishlari “Umumta’lim tashkilotlari pedagog xodimlari kasbiy darajasini oshirishning kompleks dasturi”da (2014 y.) aks ettirilgan bo‘lib, bugungi kunga qadar ushbu kasbiy standart pedagogika ta’lim sohasi bo‘yicha kadrlar tayyorlash tizimi malaka talablarini ishlab chiqishda asos sifatida qo‘llanilib kelinmoqda.

Ushbu davlatning bir qator oliy ta’lim muassasalarida oliy kasbiy ta’lim standartlariga muvofiq pedagoglar va inklyuziv ta’lim sohasidagi mutaxassislarni “Psixologik-pedagogik ta’lim” yo‘nalishida tayyorlab kelinmoqda. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalarni normal rivojlanayotgan tengqurlari bilan teng ta’lim jarayoniga jalb qilishga zaruratni hozirgi kunda ta’minlash zarur.

Inklyuziv ta’lim madaniyatini rivojlantirishda Skandinaviya mamlakatlari tajribasi ham alohida e’tirof etiladi. Shvetsiya, Norvegiya va Daniya inklyuziv ta’lim bo‘yicha yetakchi davlatlardan hisoblanadi. Ushbu mamlakatlarda quyidagi omillar muhim hisoblanadi.

Skandinaviya mamlakatlari, xususan Shvetsiyada inklyuziv ta’lim madaniyatini rivojlantirish tajribasi:

Shvetsiya inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda ta’lim har bir bola uchun teng imkoniyatlarni yaratishga asoslangan bo‘lib, jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy jihatdan farqlanadigan bolalar ham umumiy ta’lim tizimida o‘qiydi. Shvetsiya tajribasi bir necha muhim jihatlar bilan ajralib turadi:

Inklyuziv ta’lim tamoyillari

Barcha bolalar uchun umumiy ta’lim – maxsus ehtiyojga ega bolalar ajratib qo‘yilmaydi, balki umumiy maktablarda ta’lim oladi.

Moslashtirilgan yondashuv – har bir bolaning ehtiyojiga mos tarzda o‘qitish usullari va o‘quv dasturlari ishlab chiqiladi.

Ijtimoiy integratsiya – maxsus ehtiyojli bolalar jamiyatda to‘liq ishtirok etishi uchun sinfdoshlar bilan birga o‘qishi va o‘zaro muloqot qilishi ta’minlanadi.

O‘qituvchilar va yordamchi mutaxassislarning roli

O‘qituvchilar maxsus pedagogika bo‘yicha qo‘shimcha tayyorgarlikdan o‘tadi.

Maktablarda psixologlar, logopedlar, maxsus pedagoglar va yordamchi xodimlar faoliyat yuritadi.

Har bir o‘quvchiga moslashtirilgan yondashuv ishlab chiqish uchun individual ta’lim rejasi (IEP – Individualized Education Plan) tuziladi.

- Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta’lim olishi uchun individual subsidiya va grantlar ajratiladi.

- Ota-onalar va jamiyatning roli

Ota-onalar ta’lim jarayonida faol ishtirok etadi va maktab bilan doimiy aloqada bo‘ladi. Jamiyat inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa farzandlar uchun yanada qulay muhit yaratishga yordam beradi.

Shvetsiyaning inklyuziv ta'lim borasidagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir bola qanchalik turli bo'lmasin, u jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida rivojlanishi uchun sharoit yaratish muhimdir. Bu tajribani boshqa mamlakatlarga ham tatbiq qilish mumkin, bunda eng asosiysi – individual yondashuv va davlat hamda jamiyatning qo'llab-quvvatlashi hisoblanadi. Inklyuziv sinflarda alohida ehtiyojli bolalarning ijtimoiy moslashuvi muammosini ham ta'kidlash joiz. Ba'zi talabalar tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari yoki atrofdagilar tomonidan salbiy munosabatlarning ob'ekti bo'lishlari mumkin. Bu ularning izolyatsiyasiga va salbiy o'rganish tajribasiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun har bir bolaning to'liq ijtimoiylashishi uchun sharoit yaratish, bag'rikenglik va farqlarga hurmatni shakllantirish bo'yicha ishlarni bajarish juda muhimdir. Yana bir qiyinchilik-bu ishlashni baholash tizimini o'zgartirish zarurati. An'anaviy baholash tizimi turli xil o'rganish tezligi yoki o'ziga xos qobiliyatlarga ega bo'lishi mumkin bo'lgan maxsus ehtiyojli bolalar uchun samarasiz bo'lishi mumkin. Buning o'rniga, har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga oladigan yanada moslashuvchan baholash usullaridan foydalanish kerak.

Va nihoyat, inklyuziv ta'limni amalga oshirishdagi asosiy muammolardan biri bu jamiyatning bir qismining ushbu kontseptsiyaga salbiy munosabati. Ba'zi odamlar, alohida ehtiyojli bolalar "sog'lom" bolalar bilan emas, balki ixtisoslashgan muassasalarda o'qish yaxshiroq deb hisoblashadi. "Mening sog'lom farzandim nogiron bola bilan o'qimaydi yoki farzandim ta'lim olishiga nogiron o'quvchining sinfga qo'shilishi salbiy ta'sir qiladi" kabi. Shuni ta'kidlash kerakki, nogiron bolalar va sog'lom bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda qiyinchiliklar ob'ektiv ravishda yuzaga keladi. O'zaro munosabatlarda hissiy keskinlik paydo bo'ladi, bolalar o'rtasidagi aloqalar asta-sekin shakllanadi. Sog'lom bolalarning rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga nisbatan ehtiyotkor va ba'zan salbiy munosabati asosan ota-onalar tomonidan shakllanadi. Sog'lom bolalarning ota-onalari ko'p hollarda inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyor emaslar va o'z farzandlarini turli xil funktsional xususiyatlarga ega bolalar bilan birgalikda o'qitishni qat'iy istamaydilar. Bu salbiy stereotiplar va noto'g'ri qarashlarga olib keladi, bu esa inklyuziya jarayonini qiyinlashtiradi va barcha bolalar uchun qulay muhitni yaratishga xalaqit beradi.

Bundan tashqari sinfdagi o'quvchilar sonining ko'pligi, imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda va ommaviy maktablarda ko'rinmaslik muammolari, ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd etilmaganligi, jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish, imkoniyati cheklanganlarning boshqalarga qaramligi kabi muammolar inklyuziv ta'limni joriy etishdagi dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Umuman olganda, inklyuziv ta'limni joriy etish bir qator to'siqlar va qiyinchiliklarga duch keladi. Biroq, bu muammolarni o'qituvchilarni muntazam ravishda tayyorlash, yetarli mablag' bilan ta'minlash,

ijtimoiy moslashuv uchun sharoit yaratish va baholash tizimini o'zgartirish orqali bartaraf etish mumkin. Bundan tashqari, jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatini o'zgartirish va farqlarga nisbatan bag'rikenglik va hurmatni shakllantirish ustida ishlash kerak. Faqatgina shu tarzda inklyuziv ta'limni to'liq joriy etishga erishish va uni har bir bola uchun ochiq qilish mumkin.

D. A. Leontevning yondashuvi, nogiron inson rivojlanishining mohiyatini qiyin sharoitlarda (resurslar etishmasligi sharoitida) rivojlanish sifatida tushuntiradi, bunda rivojlanish muammolarini hal qilish odatdagi rivojlanish holatiga qaraganda ko'proq kuch va katta resurslarni sarflashni talab qiladi. "Talablar darajasining oshishi haqiqatan ham imkoniyatlarning cheklanishiga aylanadimi yoki yo'qmi, atrof-muhit rivojlanishni qanchalik qo'llab-quvvatlashiga va zarur resurslarni taqdim etishiga va shaxsning qanchalik tayyor, g'ayratli va ijtimoiy va individual rivojlanish holatidagi qiyinchiliklarga javob berish uchun intensiv harakatlarni amalga oshirishga qodirligiga bog'liq" [9, p.99]. Muallifning turli xil resurslardan (inson rivojlanishining omillari) foydalanish yoki tarbiyalash nisbati va imkoniyati haqidagi kontseptual qarashlari inklyuziv ta'limning nazariy asoslari sifatida qiziqish uyg'otadi. U taklif qilgan inson rivojlanishining tabiati va mohiyatini hayotiy qiyinchiliklar sharoitida hayot strategiyasini tanlash sub'ekti sifatida tushunish istiqbolli, zamonaviy bo'lib, insonni patologiya ob'ektivi va "normotsentrizm" orqali ko'rib chiqadigan ilm-fandagi nozo-markaziylikning kamchiliklarini yengishga imkon beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchilarning roli va tayyorgarligi muhim rol o'ynaydi. Alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlash sohasida pedagog kadrlarning malakasini oshirish choralari kuchaytirish, shuningdek, ular uchun ko'proq amaliy tajriba orttirish uchun sharoit yaratish zarur. Shundagina barcha bolalar uchun sifatli va teng huquqli ta'lim berish imkoniyati bo'ladi.

Inklyuziv ta'limni joriy etish, sinfda qulay muhit yaratishga yordam beradi. Bolalar boshqalarni qadrlashni va hurmat qilishni o'rganadilar, bu esa kelajakda bag'rikenglik munosabatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy izolyatsiyasini oldini olishga yordam beradi va ularning jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishiga va ijtimoiylashishiga yordam beradi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish murakkab, ammo zarur jarayon bo'lib, barcha ishtirokchilar: muassasalar rahbariyati, o'qituvchi-pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning o'zi tomonidan kuch talab etiladi. Faqatgina birgalikdagi sa'y-harakatlar bilan har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlaridan qat'i nazar, uning to'liq rivojlanishi uchun sharoit yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. X.N.Muzaffarova, D.Tangirova Inklyuziv ta'lim o'quv metodik qo'llanma.

2. Shomahmudova R.Sh Inklyuziv ta'lim Toshkent-2011.
3. Malofeyev N. N., Shmatko N. D. integratsiya va maxsus ta'lim: o'zgarish zarurati // Defektologiya. – 2008.
4. Denisova O. A., Lexanova O. L., Ponikarova V. N. inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash // Cherepovets davlat universiteti gazetasi-2012.

